

1 ÚVODEM

Popis přirozeného jazyka lze považovat za základní cíl lingvistiky jako vědní disciplíny, a to bez ohledu na specifika konkrétních teoreticko-metodologických rámců. Při konstruování popisu struktury a fungování jazyka lingvisté zavádějí různé kategorie, jež mají umožnit generalizaci a klasifikaci rozličných řečových jevů. Mnohé z těchto kategorií jsou poté využívány nejen při sestavování deskriptivních gramatik jednotlivých jazyků, ale mimo jiné také při typologických klasifikacích jazyků světa. Pomineme-li, že za jednu ze základních kategorií tohoto typu – ve smyslu intelektuálního konstruktu – lze označit i samotný jazyk, patří ke klíčovým lingvistickým kategoriím **PODMĚT**. Jakkoliv se podmět může jevit jako kategorie či koncept v jazyce elementární, jedná se o koncept dlouhodobě problematický, především co se týče jeho aplikovatelnosti na popis jazyků určitého typu. Mezi takovéto jazyky patří i moderní japonština, a právě otázka podmětu v moderní japonštině je hlavním předmětem této monografie.

Volba problému podmětu v moderní japonštině pro tuto studii má dvě základní motivace. Tou první je existence širokého spektra diskusí v japonském lingvistickém prostředí, jež řeší otázku přítomnosti a povahy podmětu v japonštině. Tento diskurs, jenž bývá označován pojmem *šugo-ron* – teorie podmětu, je ve své podstatě polarizován na teorie, jež existenci podmětu v japonštině popírají, a na teorie, jež jeho existenci uznávají. Důvody těchto rozporů lze spatřovat jednak „intra-lingvistické“ (především

pak charakter japonského jazykového materiálu), jednak „extra-lingvistické“ (sem lze zařadit faktory metodologické, ideologické aj.). Jednoznačné, uspokojivé a obecně přijímané řešení výše zmíněných disputací v současnosti stále chybí.

Druhým motivem pro volbu tématu této studie je skutečnost, že právě podmět je kategorií, která hraje v mnoha ohledech klíčovou roli při typologické klasifikaci jazyků, včetně japonštiny. Podmět jako větněčlenská kategorie představuje jeden ze základních prvků v syntakticky orientované klasifikaci jazyků, přinejmenším počínaje klasickou studií Josepha Greenberga z roku 1966. Greenberg pokládá konstrukce obsahující podmět a přísudek za jazykové univerzálie a z této pozice při klasifikaci jazyků podle bezpříznakového slovosledu následně vychází mnoho dalších autorů.¹ Je zřejmé, že pro úspěšnou aplikaci tohoto druhu klasifikace je zapotřebí v první řadě solidní teorie vymezených kategorií (tedy též kategorie PODMĚT). V neposlední řadě se zdá, že podmět v určitém ohledu souvisí nejen s tranzitivitou, pasivizací či kauzativitou, ale i s celou řadou dalších jevů, jež přesahují úzký rámec syntaxe a většinou bývají objektem textových analýz, stylistiky či lingvistické antropologie.²

Struktura textu této monografie je následující: Kapitola druhá, která následuje po tomto úvodu, představí vývoj konceptu PODMĚT v historické perspektivě, od filozofických teorií antiky přes zavedení konceptu SUBJEKT do jazykovědných bádání až po moderní syntaktické a typologické přístupy k podmětu. Kapitola třetí pak stručně představí různorodost teorií podmětu v japonském lingvistickém prostředí. Důraz klademe především na teorie, jež popírají existenci podmětu, tedy tzv. *šugo haiši-ron* – teorie zrušení podmětu. Dotyčná kapitola přitom představí nejen teorie z obou stran disputačního spektra, ale bude také ilustrovat různost přístupů v japonském lingvistickém prostředí. Kapitoly dvě a tři mají za cíl vytvořit pozadí pro naši vlastní analýzu, která bude provedena v kapitolách následujících.

Jelikož za jeden ze zdrojů problematičnosti podmětu v japonštině pokládáme určitá teoreticko-metodologická východiska, jako součást navrhovaného přístupu nejprve představíme obecně lingvistická východiska, aplikovaná následně v naší analýze. Těmto východiskům se věnuje kapitola

čtvrtá, jejímž cílem je především vymezit větu jako konstrukt, v jehož rámci se podmět nejčastěji rozebírá.

Otázka podmětu v japonštině bývá ve většině případů diskutována v souvislosti s funkcemi partikulí *wa* a *ga*. Přestože pouze popisem funkcí těchto dvou morfémů nelze otázku podmětu beze zbytku zodpovědět, volí i naše analýza zmíněné partikule za výchozí bod. Kapitola pátá představí funkce partikule *ga*. Ta je v literatuře nejčastěji klasifikována jako označení nominativního pádu, proto i zde hlavní pozornost věnujeme otázce pádů a pádové povahy zmíněné partikule. Následující šestá kapitola představí funkce partikule *wa*, v literatuře nejčastěji spojované s konceptem TÉMA, kapitola tedy bude obsahovat mj. obecně jazykovědný přístup k tomuto konceptu. V obou kapitolách, páté i šesté, vycházíme z užití daných partikulí v konkrétních konstrukcích. Závěrečná sedmá kapitola bude shrnutím celé práce a nástinem východisek pro další možné analýzy moderní japonštiny ve vztahu k podmětu.

Metodologie analýzy v této studii vychází z prototypového pojetí kategorií, které je jedním z výchozích postojů moderní kognitivní lingvistiky. Vztah prototypového centra určité kategorie k její méně prototypické periferii pokládáme za stupňovitou reprezentaci příznakovosti – čím více je člen vzdálen centrálnímu prototypu dané kategorie, tím příznakovější hodnotou disponuje. Pro posuzování příznakovosti určité konstrukce je zde využita metoda diferenčního vyšetřování, tedy porovnávání dané konstrukce s konstrukcemi jinými, pokud možno minimálně formálně odlišnými.³ Konstrukci pokládáme za symbolickou jednotku (v kognitivně lingvistickém pojetí), respektive za jednotku znakovou (v pojetí funkčně strukturálním), tedy jako jednotu výrazového a obsahového plánu, bez ohledu na odlišnosti, které v tomto pojetí mezi kognitivní lingvistikou a evropským strukturalismem existují.⁴ Stejně jako jiné práce, i tato studie zastává pozici uznání solidarity plánů výrazového a obsahového. Odlišnost výrazu tedy s sebou nutně nese odlišnost v obsahu určité konstrukce.⁵ To vede k primárnímu potlačení synonymie. Snaha o generalizaci funkcí vybraných výrazů v různých konstrukcích pak má za důsledek primární odmítnutí homonymie funkčních výrazových prostředků ve prospěch hledání obecnějšího

obsahového schématu.⁶ Další metodologická východiska budou představena v kapitole čtyři. Primárním objektem analýzy je moderní japonština. Kromě jejího synchronního popisu však v určitých bodech saháme také k jejím starším vývojovým fázím, především za účelem ilustrace proměn funkcí některých výrazových prostředků a jejich motivací.

Cílem této monografie je kromě zhodnocení dosavadních přístupů k otázce podmětu v moderní japonštině především představit syntetický aparát, jenž má ambice integrovat pojetí podmětu (či „podmětovosti“) japonštiny jak pro potřeby gramatického popisu, tak také pro potřeby typologické či didaktické (tj. pro oblast výuky japonštiny jako cizího jazyka).

1.1 Ediční a transkripční poznámka

Jednotná a obecně přijímaná transkripční norma pro přepis japonských výrazů do češtiny je stále do značné míry předmětem akademických diskusí. V této knize je užito české transkripční normy tak, jak ji specifikují Barešová a Dytrtová (2014). V příkladech převzatých z korpusu či literatury ponecháváme uvozovky, vyskytují-li se ve zdrojovém materiálu tzv. *kagikakko*. Pro přepis případných čínských příkladů v poznámce 71 na straně 247 je použito mezinárodní transkripce *pinyin*. Korejská jména z japonských zdrojů uvádíme v mezinárodně standardní revidované transkripci z roku 2000. Česká norma transkripce japonštiny neřeší principiální spojování či dělení morfémů, a proto volíme spojovník tam, kde to dle vlastního soudu pokládáme za vhodné. Japonská i čínská osobní jména jsou uváděna v pořadí běžném v českém prostředí, tj. osobní jméno před příjmením. Při uvádění jmen autorů a bibliografických údajů anglicky psané literatury jsou tyto ponechány v původní formě zápisu. Pro zachování maximální explicitnosti původního tvaru jména při zapojení do českého textu skloňujeme pouze příjmení. Osobní jména nejsou přechylována. Citace a příklady z japonštiny a čínštiny jsou doplněny překladem do češtiny (příklady pak též anotovány). Není-li uvedeno jinak, jsou překlady naše vlastní, včetně překladů z evropských jazyků. Japonská terminologie

je primárně při prvním výskytu zapsána v japonštině s doplněním čtení v české transkripci.

Jelikož hlavním objektem analýzy v této knize je jazyková konceptualizace a vztah funkce a formy, pokládáme za patřičné zmínit také jistá grafická ustanovení, která jsou doplněna seznamem použitých zkratek. Jazykovou formu (tedy fonologickou rovinu výrazu) zapisujeme kurzívou. Obsah (tedy sémantickou rovinu výrazu) zde pojíme s konceptem, respektive konceptualizací, a v tradici kognitivní lingvistiky zapisujeme kapitálkami. Pro zápis struktury konstrukcí dle Langackerovy kognitivní gramatiky užíváme hranatých závorek a lomítka, oddělujícího výrazový a obsahový plán konstrukce. Příklady jsou čerpány především z citované literatury, dále potom z korpusu japonského Národního institutu pro výzkum japonského jazyka (*Kokuricu kokugo kenkjúdžo*) *Balanced Corpus of Contemporary Written Japanese* (BCCWJ). Jedná se o vyvážený korpus současné psané japonštiny, který je přístupný online skrze nástroje *Šónagon*, *Čúnagon* a NINJAL-LWP.⁷